

K.A.Xudaverdiyeva
dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC)
A.Y.Orucov
magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC)
anar.orucov777@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 12.04.2025

The article was received by editorial board on 12.04.2025

Статья принята к печати 12.04.2025

RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT FONDLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARA UYGUNLAŞDIRILMASI

Xülasə

Maliyyə yenilikləri, maliyyə və rəqəmsal texnologiyalar həyat tərzini, işini, istehlakını, mal və xidmətlərin istehsalını dəyişdirir. Getdikcə artan rəqabət mühitində *İnternet biznesi* təkmilləşdirmək və aşağı istehsal xərclərindən faydalanmaq üçün imkanlar təklif edir. *İnformasiya* və kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə edərək, kiçik və orta müəssisələr (KOB) bir vaxtlar böyük korporasiyaların himayəsində olan global bazarlara çıxış bilirlər. Rəqəmsal platformalar transsərhəd qarşılıqlı əlaqə və əməliyyatların xərclərini azaltmaqla biznesin aparılmasının iqtisadiyyatını dəyişir. *FinTech-in* inkişafı maliyyə orqanları qarşısında tənzimləyici və nəzarət perimetrinin genişləndirilməsi, yeni rəqəmsal maliyyə xidmətləri növlərinin mövcud qaydalara uyğunluğu, maliyyə innovasiyalarının risklərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi, azaldılması və monitorinqi ilə bağlı suallar yaradır. Rəqəmsal globallaşma dəyər zəncirlərini dəyişir, yeni mərkəzlər yaradır və iqtisadi fəaliyyəti dəyişdirir. Bu mühitdə siyasətçilər açıqlığın üstünlüklərindən istifadə etmək və rəqəmsal dünyada görünməmiş sürətlə yaranan riskləri azaltmaq arasında düzgün tarazlığı tapmalıdırlar. Rəqəmsal iqtisadiyyatın orta və uzunmüddətli perspektivdə nə qədər böyük olacağı sual olaraq qalır, lakin onun əhəmiyyətli sürətlə inkişaf edəcəyinə şübhə yoxdur.

Açar sözlər: rəqəmsal iqtisadiyyat, rəqəmsallaşma, maliyyə innovasiyası, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT), *Fintech*, maliyyə nəzarəti, maliyyə tənzimlənməsi.

GİRİŞ

Rəqəmsal əsrin gəlişi çoxsaylı texnoloji və maliyyə yenilikləri və global ticarətin sərhədlərinin yenidən müəyyən edilməsi ilə global iqtisadiyyatda əsaslı dəyişikliklərə səbəb oldu. Son 15 ildə rəqəmsal texnologiyaların (və maliyyə innovasiyalarının) sürətli inkişafı ilə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sənayesinin global iqtisadiyyatda payı 3%-ə (1,3%-dən) yüksəlib və artmaqda davam edir. Bu cür əhəmiyyətli dəyişiklik əsasən dövlət və özəl sektorun səyləri ilə əlverişli iqlimin yaradılması yolu ilə texnoloji sahibkarlığın inkişafı sayəsində mümkün olmuşdur.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr aparıcı sənaye ölkələrinin topladığı qabaqcıl təcrübələrdən yararlanmağa çalışır və tənzimləmə və innovasiyalar üzrə beynəlxalq dialoqun inkişafına töhfə verəcək oxşar iqtisadi effekt əldə etmək istəyirlər. İqtisadiyyatı resursdan asılı olan ölkələr sürətlə inkişaf edən rəqəmsal iqtisadiyyatda iştirak payını artırmaq istəyir, struktur iqtisadiyyatı dəyişdirməyə və rəqabətə davamlı texnoloji sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmağa çalışır. Rəqəmsallaşmanın inkişafı üçün lazımi əlverişli iqlimi yarada bilməyən, eləcə də genişmiqyaslı təhsil və idarəetmə islahatlarını həyata keçirə bilməyən dövlətlər, ekosistem və elektron sistemlərin yaradılmasının vacibliyini nəzərə alaraq ümitsiz şəkildə geri qala bilər.

PwC konsaltinq şirkətinin araşdırmasına görə, CEO-ların 97%-i innovasiyaları inkişaf və böyümənin əsas amili hesab edir və onların yalnız 10%-i öz təşkilatlarını innovativ adlandırır. Bu

tədqiqat maliyyə innovasiyaları, o cümlədən əsasını rəqəmsallaşma olan FinTech vasitəsilə həyata keçirilən innovativ həllərə tələbatın artması tendensiyasını təsdiqləyir.

Orta və uzunmüddətli perspektivdə rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafının vacibliyi Azərbaycanda yüksək vəzifəli şəxslər səviyyəsində vurğulanır ki, bu da (digər şeylərlə yanaşı) hökumət tərəfindən qəbul edilmiş qaydalarla təsdiqlənir [3]. Belə təşəbbüslərdən biri 2017-2030-cu illərdə İnformasiya Cəmiyyətinin İnkişafı Strategiyasının həyata keçirilməsinə yönəlmiş “Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İqtisadiyyatı” Proqramıdır [4].

ƏSAS HİSSƏ

Maliyyə innovasiyası həcmi və tempinin illik artması ilə son illərdə ən mühüm global fenomenə çevrilmişdir. Rəqəmsal texnologiyalar maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin əsasını təşkil edərək innovasiyaların maliyyə bazarına daxil olmasını stimullaşdırır. Fintech sənayesi hazırda infrastruktur (artan avtomatlaşdırma ilə), açıqlıq və istehlakçı mərkəzliliyi əhatə edən köklü dəyişikliklərə məruz qalır. Böyük verilənlər, bulud xidmətləri, süni intellekt, yeni analitik alətlər və s. kimi texnologiyaların inkişafı müştəri xidmətlərinin keyfiyyətinin daha yüksək səviyyəyə keçməsinə kömək edir.

FinTech-ə vençur kapitalı investisiyası son 5 ildə 10 dəfə artaraq ildə 20 milyard ABŞ dollarına çatıb ki, bu da maliyyə innovasiyalarına görünməmiş marağı təsdiqləyir. Bir sıra iri maliyyə təşkilatları (bazar payını saxlamaq məqsədilə) tənzimləyicinin iştirakı ilə blokçeyn (R3 konsorsiumu və s.) əsasında ixtisaslaşmış platformaların yaradılması üzrə layihələrə start veriblər. Bütün dünyada FinTech xidmətlərinin istehlakçıları “erkən tətbiq edənlər” [5] kateqoriyasından (2015-ci ildə) “erkən əksəriyyət” kateqoriyasına (2017-ci ilə qədər) keçdilər. E&Y konsaltinq şirkətinin məlumatına görə, global miqyasda FinTech xidmətləri artıq 16 bazarda (20 bazardan) “erkən əksəriyyət” istehlakçılar tərəfindən qəbul edilib, nəticədə onlar innovasiya mərhələsini keçiblər və iki ölkədə Fintech xidmətləri “gec əksəriyyət” mərhələsinə çatıb. Bütün bunlar göstərir ki, bu regionlarda əhəlinin əksəriyyəti fintech xidmətlərindən fəal istifadə edir.

Maliyyə yeniliklərinin tətbiqi maliyyə bazarı iştirakçılarına müxtəlif imkanlar verir (məsələn, xərclərin azaldılması, informasiya mübadiləsinin sürətləndirilməsi, məlumatların emalının səmərəliliyinin artırılması, xidmətlərin fərdiləşdirilməsi və s.). Texnoloji yeniliklər maliyyə bazarının səmərəliliyini artırır, istehlakçıların seçimlərini formalaşdırır və yeni şirkətlər üçün giriş xərclərini azaldır. Fintech maliyyə institutlarının ənənəvi biznes modellərinə rəqabət təzyiqi yaradır, əlavə vasitəçilərin cəlb edilməsi ehtiyacını aradan qaldırır, maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin yeni üsullarının yaranmasına təkan verir. Bu gün FinTech-dən istifadə etməklə göstərilən xidmətlərin həcmi ənənəvi maliyyə əməliyyatlarının həcmi ilə müqayisədə hələ də əhəmiyyətli dərəcədə kiçikdir, lakin FinTech-in artım tempi müqayisə olunmayacaq dərəcədə yüksəkdir. Texnologiyanın intensiv inkişafı çoxlu sayda fintech şirkətlərinin yaranması üçün əlverişli şərait yaradır. Maliyyə təşkilatları daha çox fintech şirkətləri ilə əməkdaşlıq qurmağa üstünlük verirlər, onları potensial rəqiblər kimi qəbul etmirlər [6].

Global rəqəmsal şirkətlər də ortamüddətli perspektivdə maliyyə bazarının mənzərəsini kökündən dəyişdirə biləcək rəqabətə girdilər. Google, Apple, Facebook, Amazon, Alibaba və s. kimi şirkətlər Azərbaycanda da daxil olmaqla maliyyə xidmətləri bazarında tam miqyaslı genişlənməyə başlayıblar. Maliyyə məhsullarının standartlaşdırılması tendensiyalarını nəzərə alaraq, təchizatçıların (distribyutorların) ilkin istehsalçılar üzərində üstünlük təşkil etməsinə səbəb ola biləcək maliyyə məhsullarının çatdırılması üçün platforma həlləri üçün şərait yaradılır. Bu cür modeldə əsas amil səmərəlilik olur. Böyük texnoloji şirkətlərin yığılmış istehlak məlumatlarından pul qazana bildikləri üçün rəqabət üstünlükləri burada işə düşə bilər. Bu model həyata keçirilərsə, maliyyə bazarının rəqabət mühitini kökündən dəyişə bilər. Digər tərəfdən, bu, ənənəvi maliyyə institutlarını transformasiyaya məcbur edəcək.

Yaranan imkanlarla yanaşı, FinTech-in genişmiqyaslı tətbiqi maliyyə bazarı iştirakçıları və maliyyə sabitliyi üçün potensial risklər yaradır, onların idarə edilməsi qeyri-standart yanaşmalar tələb edir. Bu sahədə optimal tənzimləmə tədbirləri maliyyə innovasiyalarının meydana gəlməsini məhdudlaşdırmamalıdır. Bu vəziyyət istehlakçıların şəxsi məlumatlarının qorunması və bazarın səmərəliliyi arasında optimal tarazlığın əldə edilməsini tələb edəcəkdir. Fintech-in tətbiqinin

stimullaşdırılması maliyyə innovasiyalarının sınaqdan keçirilməsi və tətbiqi üçün əlverişli mühit (texnoloji və tənzimləyici) yaratmaqla həyata keçirilməlidir.

Pərakəndə satış seqmenti də öz analitikasında böyük verilənlərdən istifadə etməyə başlayıb. Bu sektorda getdikcə daha çox şirkətlər promosyonlar, marketing kampaniyaları, alış məlumatları, kredit və endirim kartları, sosial şəbəkələrdə müştəri aktivliyi və s.-dən alınan məlumatları təhlil edən məlumat şöbələri yaradırlar. Böyük məlumatlar Azərbaycan bazarında açıq mənbələrdə olan qarşı tərəflər haqqında məlumatların hərtərəfli təhlili üçün də istifadə olunur (Fərdi Sahibkarların Vahid Dövlət Reyestri və Hüquqi şəxslərin Vahid Dövlət Reyestri, Federal Məhkəmə İcraçıları Xidməti, Vəcdansız Təchizatçıların Reyestri, Arbitraj sənədləri, Dövlət Satınalmaları Portal, Rosstat və s.). Süni intellekt (AI) bazarı da inkişafının ilkin mərhələsindədir ki, bu da zəif struktur, texnologiyalar və həyata keçirilən layihələr haqqında məlumatlılığın aşağı səviyyəsi və nüfuzun aşağı olması ilə xarakterizə olunur. Süni intellekt layihələrinin artım tempinə bazarda bu texnologiyanın yetərinə çatmaması, eləcə də müştəri üçün nisbətən yüksək qiymət və yüksək resurs istehlakı mane olur.

Azərbaycanda hökumət və biznes strukturları süni intellektə həsr olunmuş 1386 elmi layihəni maliyyələşdirib, onların əksəriyyəti (1229) qeyri-kommersiya xarakterlidir (dövlət məqsədli proqramlar çərçivəsində həyata keçirilir və ya müxtəlif fondlar tərəfindən ödənilir). Bu dövrdə süni intellekt sahəsində elmi-tədqiqat işlərinə ümumilikdə 2 milyard azn-a yaxın vəsait ayrılıb.

Azərbaycanda hökumətin maliyyələşdirilməsi baxımından aparıcı sektorlar sürətli icranın praktiki nəticələrinin gözləntiləri ilə dövlət sektoru, nəqliyyat, müdafiə və təhlükəsizlik sahələrini təmsil edən layihələrdir. Məsələn, dövlət sektorunda qərar qəbul etmə sistemləri və vizual təsvirin tanınması (video və şəkillər) fəal şəkildə tətbiq edilir, tanınma sistemləri və məlumatların analitikası nəqliyyat və logistika sahəsində məsələlərin həllinə kömək edir və s.

Blokçeyn texnologiyası şirkətlərinin (blokçeyn şirkətləri) əsas fəaliyyət istiqamətləri məlumatların emalı, proqram təminatının hazırlanması, hesablama texnologiyaları və kompüter texnologiyası məsələləri üzrə konsaltinqdir. Eyni zamanda, əsas olmayan topdansatış ticarəti, biotexnologiyaların elmi inkişafı, əqli mülkiyyət məsələləri, “maliyyə qarşılıqlı yardım” xidmətləri və s. ilə məşğul olan şirkətlər var. Bir çox ekspertlərin fikrincə, blokçeyn texnologiyası xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirə və optimallaşdırı bilər.

Blockchain Azərbaycan şirkətləri tərəfindən Fintech-in ən perspektivli sahələrindən biri kimi qəbul edilir, bunu iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarında və xüsusən də maliyyə sektorunda həyata keçirilən bir çox layihələr sübut edir. Azərbaycanda 2017-ci ildə iqtisadiyyata blokçeyn (paylanmış kitab) texnologiyalarının tətbiqini təmin etmək üçün hökumət strukturları yaradılıb. Məsələn, baş nazirin müavini İ.Şuvalovun rəhbərliyi ilə blokçeyn texnologiyasının (dövlət və korporativ idarəetmədə) istifadəsi üzrə işçi qrupu yaradılıb ki, onun əsas məqsədi Azərbaycanda blokçeynin sürətli tətbiqi üçün şəraitin təmin edilməsidir. Azərbaycan hökuməti sisteməlik olaraq subsidiyalar ayırır, bu subsidiyalar çox vaxt məhdud və həcmcə əhəmiyyətsizdir. Dövlət subsidiyalarının kiçik məbləği onları məqsədli maliyyələşdirmənin ilkin mərhələləri üçün əlverişli edir, lakin startaplar üçün kifayət qədər maliyyələşməni kompensasiya etmək üçün deyil.

Bu maliyyə mənbəyinin səmərəliliyini artırmaq üçün sadələşdirilmiş sxem üzrə kiçik qeyri-məqsədli subsidiyaların ayrılması, eləcə də onlardan ən uğurlularına gələcək dəstəyin göstərilməsi üzrə fəallığın artırılması məqsədəuyğundur.

Müəssisə kapitalı investisiyalarının azaldığı dövrlərdə bazarda mühüm rol oynayan rus biznes müləklərinin orta investisiya məbləği təxminən 250 min ABŞ dollarıdır. Xarici aktivlərin mövcudluğu haqqında məcburi hesabatla bağlı milli qanunvericiliyə bu yaxınlarda edilən düzəlişlər Azərbaycan şirkətlərinin inkişafı üçün əlverişli mühit yaradır (xaricdə qeydiyyatdan keçmiş şirkətlər qarşısında).

Ölkə şirkətləri ilkin mərhələdə sərmayə qoymağa praktiki olaraq heç bir maraq göstərmir, startapları müəyyən uğurlar qazandıqdan sonra satın almağa üstünlük verirlər. Ölkə maliyyə bazarında şirkətlərin birbaşa investisiya etmək imkanı olmasına baxmayaraq çox az sayda (yalnız bir neçə) korporativ vençur kapitalı fondları fəaliyyət göstərir.

Rəqəmsal iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi elmi-tədqiqat və inkişaf xərcləri ÜDM-in 2%-dən 4%-ə qədərdir. Bu göstəriciyə görə (ÜDM-in 1,1%-i) Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrdən

xeyli geridədir. Azərbaycanda elmi-tədqiqat işlərinə investisiya qoyuluşunun əsas sahələri IT sektoru və son beş ildə ümumi investisiyaların 1,3%-3,7%-ni təşkil edən rabitə texnologiyalarıdır. Eyni zamanda, dövlətin maliyyələşdirməsi elmi-tədqiqat və inkişaf xərclərinin 31%-ni təşkil edir. Bununla yanaşı, daxili bazar startapların sayı, o cümlədən onların əməyinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üzrə aşağı göstəricilər nümayiş etdirir. Ölkə daxilində yaradılan əqli mülkiyyətin kifayət qədər bölüşdürülməməsi amilini də nəzərə almaq lazımdır. Eyni zamanda, Azərbaycanda yüksək texnologiyalı kadr hazırlığının kifayət qədər yüksək səviyyəsi, ictimaiyyət üçün əlçatan təhsil və hökumətin rəqəmsal iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək əzmi milli biznes fəaliyyətini bir qədər cəlbədicidir. Əhəmiyyətli dövlət investisiyaları innovasiya mühiti (ekosistem) üçün infrastrukturun yaradılmasına töhfə verdi, lakin gələcəkdə aşağıdakıları təmin etmək məqsədəuyğun olacaq:

- İdarəetmə sahəsində kadr hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- İş adamlarının və sahibkarların ictimaiyyət qarşısında statusunun artırılması;
- Fərdi (iri) sahibkarlar arasında səmərəli münasibətlər;
- Mövcud qanunvericiliyin təsirinin qiymətləndirilməsi və onun effektivliyinin artırılması;
- Startapların (xüsusilə iri milli şirkətlərə çevrilə bilən perspektivli startapların) inkişafına kömək edən hüquqi bazanın yaradılması.

Milli tənzimləmə perimetrindən kənarda fəaliyyət göstərən maliyyə vasitəçiləri müxtəlif yurisdiksiyalarda qanunvericilik və icra təcrübələrindəki fərqliliklər səbəbindən istehlakçıların hüquqlarının (xüsusilə pərakəndə) qorunmasında çətinliklər yaradaraq transmilli maliyyə xidmətləri göstərməyə başlayırlar (xidmətlərin xaricində). İnformasiya cəmiyyətinin statistikasi metodologiyasının inkişafı ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatlar İKT-nin biznesdə istifadəsinin əsas xüsusiyyətlərini qəbul etmişlər.

Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı təşkilatların fəaliyyəti ən çox maliyyə məhdudiyyətləri və insan amili ilə əlaqəli daxili maneələr tərəfindən əngəllənir. Fərdi maneələri təhlil edərkən maliyyə məhdudiyyətləri ön plana çıxır. Bir şirkət tərəfindən ixracın olması rəqəmsal texnologiyaların inkişafı üçün maneələri əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirmir.

Maliyyə bazarında böyük bizneslər tez-tez (kiçik müəssisələr daha az) şirkətlə (və ya bu sənayenin digər şirkətləri) mənfi təcrübə şəklində maneə ilə qarşılaşırlar. Orta biznes (xüsusən də bank sektorunda) rəqəmsal həllərin çatışmazlığından və rəqəmsal texnologiyaların qeyri-qanuni hücumlardan zəif qorunmasından daha çox xəbərdardır. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları və milli tənzimləyicilər təşkilatlara transsərhəd xidmətlər göstərməyə imkan verən yanaşmalara xüsusi diqqət yetirirlər. Qlobal maliyyə bazarında maliyyə xidmətlərinin göstərilməsinin ekstraterritorial xarakteri tənzimləyici arbitraj üçün şərait yaradır.

Bundan əlavə, tənzimləyici arbitraj maliyyə vasitəçiləri arasında milli bazarlarda qeyri-bərabər rəqabət şəraitinin yaradılmasına kömək edir. Rəqəmsal və maliyyə qloballaşması dünya maliyyə arxitekturasının kapital rəqabəti nöqteyi-nəzərindən transformasiya proseslərini intensivləşdirmişdir. FinTech bazarının inkişafının iqtisadi, sosial və infrastruktur riskləri bir-biri ilə sıx bağlıdır, buna görə də bu və ya digər maneənin güclənməsi qruplararası risklərin yaranmasına səbəb olur: sosial-iqtisadi, sosial-infrastruktur və ya infrastruktur-iqtisadi.

Təsirli sayda risk faktorunun olmasına baxmayaraq, onların əksəriyyətinin fintech bazarı üçün müstəsna olmadığını qeyd etmək lazımdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hazırda fintech şirkətlərinin ümumi maliyyə institutları bazarında payı 5%-dən çox deyil. Üstəlik, fintech şirkətləri maliyyə bazarındakı iqlimi yaxşılaşdırmaqda maraqlıdırlar. Ortamüddətli perspektivdə milli maliyyə bazarı üçün əsas problemlər bunlar ola bilər:

- İstehlakçılar və sistem üçün təhlükə yaradan, maliyyə sabitliyinə (o cümlədən global səviyyədə) təhlükə yaradan kiberrisiklər;
- Süni intellektdən istifadə maliyyə bazarı iştirakçılarının kəmiyyət modellərindən məlumatların təfsiri və yoxlanılması ilə bağlıdır ki, bu da yanlış qərarların qəbul edilməsinə və maliyyə sabitliyi risklərinin səviyyəsinin artmasına səbəb ola bilər;
- Maliyyə innovasiyalarının tətbiqi üzrə sürətli proseslər (üç aydan az), tənzimləmə mühitinin dəyişdirilməsi üçün nisbətən ləng prosedurlar (ən azı bir il), maliyyə bazarının müəyyən edilmiş

sərhədlərinin bulanıqlığı, maliyyə bazarı strukturunun mürəkkəbliyinin artması və parçalanması maliyyə bazarı risklərini yaradır. Ənənəvi tənzimləmə sistemi;

- Maliyyə xidmətlərinin ekstraterritorial xarakterinə görə tənzimləyici arbitrajla bağlı problemlər;

- Ekstraterritorial xidmətlərin göstərilməsi zamanı istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi (təşkilatların qəbulu hesabına);

- Qlobal maliyyə və əmtəə bazarlarında volatilliyin artması və spekulyativ kapitalın hərəkəti nəticəsində maliyyə sabitliyi ilə bağlı risklər;

- Maliyyə bazasının və bütövlükdə rəqəmsal iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması məqsədlərinə nail olunmaması ilə bağlı strateji risk;

Qlobal maliyyə mərkəzlərinin rolu artır, birjaların, birjadankənar sistemlərin, hesablama, klirinq və depozitar təşkilatlarının, eləcə də qlobal maliyyə infrastrukturunun digər iştirakçılarının transsərhəd konsolidasiyası prosesləri intensivləşir. İnformasiyaya çıxışın sürəti, ticarət alqoritmlərinin artan istifadəsi ilə birləşərək, qısamüddətli amillərin təsiri altında qlobal maliyyə axınlarının (ani) tərsinə çevrilməsi riskləri yaradır. Eyni zamanda, regionallaşma prosesi davam edir, xüsusən də Aİİ çərçivəsində maliyyə integrasiyası üzrə davam edən islahatlarda və BRİKS çərçivəsində əməkdaşlığın inkişafında özünü göstərir.

Bu şəraitdə həm qlobal, həm də regional səviyyədə yurisdiksiyalar arasında tənzimləyici arbitrajın aradan qaldırılması yolu ilə bazarın birləşməsinə, sistem risklərinin tənzimlənməsini və monitorinqini, tənzimləmənin uyğunlaşdırılmasını təmin edən dövlətüstü tənzimləmə qaydalarının rolu artır. Azərbaycan fintech bazarında baş verən risklərin ehtimalını azaltmağa kömək edən əsas tədbirlər bunlar ola bilər:

- Fintech xidmətlərinin göstərilməsində şəffaflığın artırılması;
- Şəxsi məlumatların saxlanması zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinin artırılması;
- Əhəlinin maliyyə və texnoloji savadının yüksəldilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- İnternet yönümlü maliyyə və texnologiya şirkətləri üçün əlverişli maliyyənin təmin edilməsi;
- Tənzimləyicinin səmərəliliyinin artırılması, xüsusən də maliyyə texnologiyaları sənayesinin inkişafı üçün təşkilati-hüquqi bazanın yaradılması zamanı;
- Özəl fintech şirkətlərinin rusiya bankının tənzimləmə platformasının perimetrinə, eləcə də innovativ təcrübələr segmentinə daxil edilməsi;
- Fintech məhsullarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması.

NƏTİCƏ

Aşkar vəzifə maliyyə innovasiyalarından, o cümlədən FinTech-dən istifadə zamanı yaranan hüquqi problemlərə dair ümumi baxışa və dövlət tənzimlənməsinin subyektləri və yanaşmalarına dair razılaşdırılmış mövqeyə nail olmaqdır. Problemlərin beynəlxalq və milli səviyyədə, qanunvericilik səviyyəsində və özünütənzimləmə səviyyəsində həllinin məqsədəuyğunluğu, habelə zəruri qanunvericilik dəyişikliklərinin miqyası (qanunvericilikdə məqsədyönlü dəyişikliklər kifayət qədər olduqda) ilə bağlı anlayış formalaşdırılmalıdır.

Maliyyə bazasının rəqəmsallaşdırılması sahəsində tənzimləmə tədbirlərinin hazırlanmasına vətəndaş cəmiyyətinin və biznes ictimaiyyətinin cəlb edilməsi məqsədəuyğundur. Dövlət İT-nin hüquqi tənzimlənməsinə səriştəli və sistemli yanaşsa, optimallaşdırma, sinxronizasiya və təhlükəsizlik funksiyalarını öz üzərinə götürə bilsə, tərəqqiyə nail olmaq olar. Sahibkarlıq subyektləri arasında bazara inamın aşağı səviyyəsini və üfüqi rabitə təcrübəsinin kifayət qədər inkişaf etmədiyini nəzərə alaraq, tənzimləyici standartlar İT-hüquqi münasibətlərin həyata keçirilməsi üçün mühüm şərtlər və prinsiplər müəyyən etməli, habelə üfüqi əlaqələrin qurulmasına töhfə verməlidir; özünütənzimləmənin inkişafı və rəqəmsal iqtisadiyyatın iştirakçıları arasında inamın artırılması.

Azərbaycan FinTech-in inkişafına mane olan əsas amil maliyyə kapitalının axınının əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdıran, təşkilatın dəyərini təyin edən multiplikatoru azaldan tənzimləyici qeyri-müəyyənlikdir (kapitalın yenidən investisiyası daha da çətinləşir).

Müasir maliyyə texnologiyalarından istifadə hüquqi çətinliklərlə (məsələn, konseptual aparatın qeyri-müəyyənliyi, identifikasiya problemləri, iştirakçıların hüquqi statusu, şəxsi məlumatların mühafizəsi, hüquqi mədəniyyət, qanunun işləməsi və s.) ilə xarakterizə olunur.

Milli maliyyə bazarının rəqəmsallaşması prosesinin inkişafı üçün kritik məsələ informasiyanın sərbəst mübadiləsinin təmin edilməsi məsələsidir. Məlumatların işlənməsi üsullarının transformasiyası hüquqi münasibətlərdə iştirak edən subyektlərin risklərini dəyişir ki, bu da öz növbəsində bu sahədə tənzimləmə sisteminin uyğunlaşdırılmasını (yenidən qurulmasını) tələb edir. İnkişaf üçün əsas olan məlumatların maneəsiz mübadiləsi prinsipinə uyğun olaraq, fərdi məlumatların emalı və adekvat mühafizənin təmin edilməsi daxil olmaqla, yeni tənzimləyici yanaşmaların (xüsusilə IT inkişafının artan tempi kontekstində) işlənilib hazırlanması zəruridir.

Ümumi tendensiya informasiya mübadiləsinin sadələşdirilməsindən ibarət olmalıdır və fərdi məlumatların mühafizəsi və mühafizəsi faktiki olaraq təmin edilə bilən dərəcədə dövlət tənzimlənməsinin predmeti olmalıdır. Müvafiq normalar maraqlar balansına əsaslanaraq əsaslı şəkildə məhdudlaşdırılmalıdır.

Rəqəmsallaşmaya təkmilləşdirilmiş tənzimləyici yanaşmalar hazırda bir çox yurisdiksiyalarda baş verir ki, bu da qismən informasiya texnologiyalarından istifadənin mürəkkəb və dinamik xarakteri ilə bağlı ola bilər.

Maliyyə bazarının rəqəmsallaşdırılmasının əsas prinsipi müasir realıqda çətin məsələ olan məlumatın sərbəst mübadiləsinin təmin edilməsi və məxfiliyin qorunması balansına nail olmaq olmalıdır.

Fintech şirkətləri həmişə şəffaf və başa düşülən qanunvericiliyi olan ölkələrə meyl edəcəklər. Öz yurisdiksiyalarında maliyyə texnologiyalarının tənzimlənməsi ilə bağlı qeyri-müəyyən və qeyri-müəyyən mövqedən çıxış edən dövlətlər FinTech-in və bütövlükdə maliyyə bazarının inkişafını yüksək itki ehtimalı ilə uduzmuş vəziyyətdə qoyurlar.

Maliyyə innovasiyalarının (o cümlədən maliyyə texnologiyalarının) inkişafının bugünkü reallıqlarında maliyyə və rəqəmsal qloballaşma kontekstində dövlət və transmilli tənzimləmə ön plana çıxır. Fintech-in gələcəyi təkcə texnologiyanın inkişafı ilə müəyyən edilmir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Цифровые дивиденды. Всемирный банк. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (дата обращения: 16. 12. 2018).
2. Selvam M., Kalyanasundaram P. IT Enabled Services and ICT Industry: Growth&Determinants. Global IT. [Электронный ресурс]. URL: http://www.globalbizresearch.org/Chennai_Symposium/conference/pdf/C549.pdf (дата обращения: 23. 11. 2018).
3. Распоряжение правительства РФ № 1632-р от 28 июля 2017 г. относительно утверждения Программы «Цифровая экономика Российской Федерации», с горизонтом исполнения программы до 2024 года
4. Указ Президента РФ № 203 от 9 мая 2017 г. «О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017–2030 годы»
5. Rogers E. Diffusion of Innovations. – 4th ed. – Simon and Schuster, 2010.
6. Beyond Fintech: A Pragmatic Assessment of Disruptive Potential in Financial Services. Part of the Future of Financial Services series. World Economic Forum in collaboration with Deloitte. August 2017
7. Столбова М., Голощапова И., Солнцева О. и др. Сопоставление модели российского финансового сектора с моделями финансовых секторов других стран: Серия докладов об экономических исследованиях. – Банк России, 2017.
8. Открытая концепция «Интернет вещей: правовые аспекты (Российская Федерация)». Ifar.ru. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ifar.ru/pr/2016/160712aa.pdf> (дата обращения: 15. 11. 2018).
9. Филиппов Д.И. Распространение инноваций на финансовом рынке: теоретический аспект // Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова, 2017. – № 4(94).

10. Филиппов Д.И. Теория и методология оценки влияния финансовых инноваций на развитие финансового рынка. – М.: РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2019.

11. Xudaverdiyeva K.A. Rəqəmsal iqtisadiyyatda hesabatlılıq və şəffaflıq, Bakı, 16 sentyabr 2022-ci il, səh, 220-232.

K.A.Khudaverdiyeva

associate professor, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

A.V.Orujov

master student, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Adjustment of digital economy funds to international standards

Abstract

Financial innovations, financial and digital technologies are changing the way we live, work, consume, and produce goods and services. In an increasingly competitive environment, the Internet offers opportunities to improve business and benefit from lower production costs. Using information and communication technologies (ICT), small and medium-sized enterprises (SMEs) can access global markets that were once the preserve of large corporations. Digital platforms are changing the economics of doing business by reducing the costs of cross-border interactions and transactions. The development of FinTech raises questions for financial authorities about expanding the regulatory and supervisory perimeter, the compliance of new types of digital financial services with existing rules, and the identification, assessment, mitigation, and monitoring of the risks of financial innovations. Digital globalization is changing value chains, creating new hubs, and transforming economic activity. In this environment, policymakers must find the right balance between leveraging the benefits of openness and mitigating the risks that are emerging at an unprecedented pace in the digital world. How large the digital economy will be in the medium and long term remains a question, but there is no doubt that it will grow at a significant pace.

Keywords: *digital economy, digitalization, financial innovation, information and communication technologies (ICT), Fintech, financial supervision, financial regulation.*